

Marcin NIEMCZYK*

W poszukiwaniu nowych paradygmatów prawniczej edukacji. Kilka spostrzeżeń o wykorzystaniu map myśli w szkolnictwie wyższym (w tym w dydaktyce historii doktryn polityczno-prawnych)

1. Uwagi wstępne

Przyszłość nauk historycznoprawnych w procesie kształcenia prawniczego wydaje się wysoce niepewna. Stosunkowo łatwo daje się bowiem zauważyć postępującą marginalizację roli i znaczenia przedmiotów historycznych w ramach prawniczej edukacji. Jednym z powodów tego procesu jest swoista pogoń za zawodowo-utilitytarnym modelem szkolnictwa wyższego, co powoduje stereotypowe postrzeganie przedmiotów historycznych jako dydaktycznie nieatrakcyjnych, nadmiernie interdyscyplinarnych, a jednocześnie o znikomych walorach dla praktycznej nauki prawniczej profesji. Okoliczności te zmuszają zatem przedstawicieli tych dyscyplin do prób poszukiwania takich rozwiązań edukacyjnych, które pozwolą na odnalezienie się w nowej rzeczywistości. Rzeczywistości, która wymusza stały wzrost efektywności nauczania przy jednoczesnym podnoszeniu atrakcyjności wykorzystywanych metod dydaktycznych.

Używanie map myśli, w tym również w dydaktyce historii doktryn polityczno-prawnych, może być jednym ze sposobów na przełamywanie wspomnianych wyżej stereotypów. Technika ta nie tylko jest dydaktycznie atrakcyjna, ale także pozwala na rozwijanie u studentów umiejętności nielinearnego myślenia oraz sprzyja doskonaleniu metod przygotowywania materiału i sposobów jego zapamiętywania. Są to zatem umiejętności, które mają wymiar *stricte* praktyczny. Ponadto dzięki zwiększonej atrakcyjności zajęć prowadzonych z wykorzystaniem map myśli można także uzyskać wzrost efektywności nauczania. Oznacza to, że przedmioty historycznoprawne nie muszą być skazane na dydaktyczną monotonię, a to z kolei może się przyczynić do zwiększenia zainteresowania tego rodzaju ofertą edukacyjną. Poszukiwanie nowych paradygma-

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: niemczykmarcin@wp.pl.

tów kształcenia prawniczego wydaje się zatem z jednej strony koniecznością, z drugiej zaś szansą na udaną odpowiedź uniwersytetów na oczekiwania stawiane im zarówno przez system szkolnictwa wyższego, jak i samych studentów¹.

Uwzględniając powyższe, celem niniejszego artykułu jest zarówno próba przedstawienia istoty mindmappingu, jak i zwrócenie uwagi na możliwości związane z wykorzystywaniem tej techniki w dydaktyce prawa, w szczególności w dydaktyce historii doktryn polityczno-prawnych. Prezentacja omawianych treści podporządkowana została hipotezie opartej na założeniu, iż jednym z elementów nowych paradygmatów prawniczego kształcenia mogą być mapy myśli, które pozwalają na zwiększenie nie tylko atrakcyjności, ale także skuteczności uczenia prawa. Ponadto umiejętność sporządzania map myśli, a następnie posługiwania się nimi może być czynnikiem sprzyjającym w kształceniu, cenionych przecież we współczesnym świecie, tzw. kompetencji miękkich, takich jak: kreatywność, dobór i selekcja informacji, zarządzanie sobą w czasie czy praca w zespole. Dla zobrazowania przedmiotowych treści zaprezentowane zostaną także przykłady autorskich map myśli, sporządzonych z wykorzystaniem specjalistycznego, licencjonowanego oprogramowania iMindMap.

2. Klasyczne oraz współczesne determinanty prawniczego wykształcenia

Model kształcenia prawników, tak jak model uniwersytetu, podlega nieustającym przemianom. Tym, co pozostaje niezmiennie zarówno w definiowaniu istoty prawa, jak i samego uniwersytetu są takie wartości jak: mądrość, prawda, słusność i sprawiedliwość. Towarzyszyły one starożytnym refleksjom i tworzyły fundament średniowiecznych uniwersytetów, które stały się swoistymi centrami myśli, przestrzenią łączącą studentów i wykładowców porozumiewających się uniwersalnym wówczas językiem łacińskim².

Nie bez racji, szukając instytucjonalnych źródeł europejskich uniwersytetów, sięga się do czasów, w których powstała Akademia Platońska (387 r. p.n.e.), czy też do założonego przez Teodozjusza II Uniwersytetu Magnaura w Konstantynopolu (425 r.). Do pierwszych instytucji, o których można mówić w rozumieniu współczesnych nam europejskich uniwersytetów, zaliczyć należy szkoły powstałe w: Bolonii (1088 r.), Paryżu (ok. 1100 r.) i Oksfordzie (1167 r.). O ile jednak w czasach starożytnej Grecji trudno poszukiwać sformalizowanych sposobów kształcenia prawników, o tyle reguły takie opracowali, powszechnie znani ze swoich praktycznych talentów, starożytni Rzymianie. To oni też stworzyli kanon myślenia o wykształceniu, który zdominował prawniczą edukację na wiele wieków. Kanon ten, niejako na naszych oczach, ulega istotnym przeobra-

¹ Użyte w tytule pojęcie „paradygmat” wymaga stosownego wyjaśnienia. Zgodnie z *Wielkim słownikiem poprawnej polszczyzny* słowo to oznacza „sposób, wzór, wzorzec, charakter czegoś, sposób podejścia do czegoś” (*Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2014, s. 748). Zastosowanie liczby mnogiej wskazywać ma także na dynamiczny i heterogeniczny sposób podejścia do współczesnej edukacji prawniczej.

² M. Polakowski, *O zmierzchu pewnej idei*, „Dialogi Polityczne” 2007, nr 7, s. 42.

żeniom, dlatego tym bardziej uzasadnione wydaje się jego, choćby nad wyraz skrótowe, przybliżenie.

W Cesarstwie Rzymskim kandydat na prawnika musiał posiadać wykształcenie właściwe osobom szlachetnie urodzonym. Znał zatem zarówno retorykę, jak i literaturę klasyczną³. Wśród wielu reform cesarza Justyniana I Wielkiego (483–565) znalazły się także i te dotyczące prawniczej edukacji. Została ona uporządkowana, ale nadal opierała się na retorycznym przygotowaniu, umiejętności posługiwania się językiem łacińskim oraz znajomości klasycznej literatury, w tym: Homera, Herodota, Tukidydesa czy lirycznych poetów. Justynian I zamknął w 529 r. Akademię Platońską oraz szkoły prawnicze w Aleksandrii i Cezarei, koncentrując tym samym edukację prawniczą w słynącej z wysokiego poziomu nauczania i pierwszorzędnej łaciny szkole w Berytos (dzisiejszy Bejrut) oraz w Konstantynopolu⁴. W ten sposób łacina, retoryka i literatura klasyczna stały się nieodzownymi częściami sztuki prawniczego wykształcenia.

Oczywiście współczesna rzeczywistość nie pozwala nam odwoływać się jedynie do tych klasycznych kanonów. Dziś musimy stale szukać nowych sposobów, wzorców i podejść do prawniczej edukacji. Poszukujemy zatem nowych paradygmatów edukacyjnych, które sprostają zarówno oczekiwaniom ze strony studentów i rynku pracy. Kierunek tych zmian, przynajmniej w obszarze europejskiej edukacji, wyznaczany jest poprzez postulowane przejście od biernego przyswajania wiedzy na rzecz uczenia się przez studentów w sposób możliwie aktywny⁵. Efekty kształcenia w postaci wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych stają się współcześnie wyznacznikiem jakości kształcenia⁶. Przeradzają się one zatem w swoiste spoiwo nowego edukacyjnego paradygmatu, który ma być nie tylko elementem pozwalającym na rozwój, ale także czynnikiem wpływającym na budowanie europejskiej tożsamości w ramach Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego⁷.

³ Co ciekawe, znakomity prawnik i mówca Marek Tulliusz Cynceron, wygłaszając mowę w obronie Lucjusza Licyniusza Mureny, tak mówił o relacjach między retoryką a prawem: „Dlatego wielu obywateli, jak mi się zdaje, znacznie chętniej parało się najpierw wymową, i dopiero gdy na tym polu nie osiągnęli żadnych wyników, zwrócili się, idąc po linii najmniejszego oporu, do prawa. Powiadają, że wśród greckich artystów fletnistami zostają muzycy, którym nie powiodło się z kitarą; podobnie u nas widzimy, jak na prawo przerzucają się ludzie, którzy nie mogli się wybić jako mówcy”. Oczywiście należy pamiętać o procesowym kontekście wygłaszanej w ten sposób argumentacji. Marek Tulliusz Cynceron, *Mowy*, tł. i oprac. S. Kołodziejczyk, J. Mrukówna, D. Turkowska, Kęty 1998, s. 90–91.

⁴ J.A.S. Evans, *Justynian i imperium bizantyńskie*, tł. B. Godzińska, Warszawa 2008, s. 65–66. Na temat szkoły prawa w Bejrucie zob. P. Sadowski, *Szkoła prawa w Bejrucie w świetle listów i mów Libaniusza*, „Studia Prawnoustrojowe” 2010, nr 12, s. 203–218.

⁵ A. Boczkowski, *Proces boloński jako ideologia edukacyjna strategii lizbońskiej*, [w:] *Proces boloński. Ideologia i praktyka edukacyjna*, red. A. Buchner-Jeziorska, A. Dziedziczak-Foltyn, Łódź 2010, s. 33.

⁶ S.M. Kwiatkowski, *Jakość kształcenia a krajowe ramy kwalifikacji*, [w:] *Jakość kształcenia akademickiego w świecie mobilności i ryzyka*, red. H. Kwiatkowska, R. Stępień, Pułtusk 2011, s. 46.

⁷ M. Stachowiak-Kudła, *Autonomia szkół wyższych a instytucjonalne mechanizmy zapewnienia jakości w Polsce i wybranych państwach europejskich*, Warszawa 2012, s. 27.

Żyjemy w świecie nieustannie, dynamicznie odbywających się przemian technologicznych i społecznych. Już w latach 80. XX w. Alvin Toffler wskazywał na rozmach i zasięg tych nadzwyczajnych przemian, używając na ich określenie terminu „społeczeństwo superprzemysłowe”. Inni autorzy pisali o początku nowej ery (kosmicznej, informacyjnej, elektronicznej) lub też o nastaniu czasów „globalnej wioski”. Jeszcze inni stosowali takie pojęcia jak „era technotroniczna” (Zbigniew Brzeziński) czy „społeczeństwo postindustrialne” (Daniel Bell)⁸.

Zalewająca nas, według wspomnianego powyżej A. Tofflera, „trzecia fala” – fala informatyzacji – nieodwracalnie i konsekwentnie burzy dotychczasowy ład polityczno-gospodarczy. Znaczenie surowców naturalnych, siły roboczej czy kapitału maleje, rośnie natomiast ranga informacji. Stanowi ona niejednokrotnie kluczowy element w walce o zdobycie pozycji rynkowej. Stąd firmy świadome tego zjawiska stale udoskonalają systemy komunikacji i pozyskiwania informacji⁹. Przyszło nam zatem żyć w rewolucyjnych czasach, których charakter bardzo często wyznacza szybkość rozwoju technologicznego i natłok informacji, powodujący niejednokrotnie chaos i trudności w oddzieleniu rzeczy i wiadomości naprawdę ważnych od tych nieistotnych¹⁰. Dlatego też instytucje i firmy (np. NASA, IBM, Hewlett-Packard) od dawna poszukują metod oraz technik usprawniających pamięć i szybkie przetwarzanie informacji, a następnie je wdrażają¹¹.

Sukces we współczesnym świecie zależy zatem w jakiejś mierze od umiejętności wykorzystania potencjału ludzkiej kreatywności opartej na wiedzy. Wiedza ta jednak, przy nadmiarze otaczających nas bodźców, wymaga stosownych technik ją porządkujących. Konieczne więc wydaje się poszukiwanie i wykorzystywanie technik oraz metod pracy opartych na możliwie najbardziej zbliżonych do naturalnych procesach przyswajania wiedzy i pracy ludzkiego mózgu. Pozwoli to na wzmocnienie siły procesów twórczych, usprawni proces wykorzystywania zdobytej wiedzy i dzielenia się nią¹². Jedną z umożliwiających to technik, pozwalającą jednocześnie na radzenie sobie z otaczającym nas swoistym szumem informacyjnym, jest właśnie *mindmapping*. Podstawowymi zadaniami tej techniki są bowiem: selekcja, porządkowanie i zapamiętywanie wiadomości oraz wspomaganie umiejętności twórczych.

3. Istota mindmappingu

Próbując przedstawić istotę mindmappingu, należy podkreślić, iż w literaturze przedmiotu stosunkowo często dostrzec można zamienne używanie w tym

⁸ Za: A. Toffler, *Trzecia fala*, tl. E. Woydyłło, M. Kłobukowski, Poznań 2006, s. 35.

⁹ M. Paszko, *Skuteczne zarządzanie informacją, czyli równowaga pomiędzy logiką a wyobraźnią*, „E-mentor” 2005, nr 2, s. 44.

¹⁰ S. Nowak, D. Stefaniuk, *Mapowanie biznesowe – od pomysłu do procesu*, http://jleszczynski.swspiz.pl/Strona_1_2/WFin/Archiwum/Tizib-05/PDF/A18_Nowak.pdf (6.05.2016).

¹¹ K. Turek, *Techniki efektywnego uczenia się – sposób na rozwijanie zdolności intelektualnych*, „E-mentor” 2005, nr 3, s. 7.

¹² M. Paszko, *Mind mapping. Jak ogarnąć całość*, Warszawa 2006, s. 59.

kontekście pojęć „technika” i „metoda”. Zdaniem Katarzyny Szewczuk w takiej sytuacji technika oznacza metodę w węższym przedziale działania¹³. Na gruncie semantycznym wątpliwości tych nie rozwiązuje także *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, zgodnie z którym metoda to „sposób robienia czegoś”, a technika to „sposób wykonywania jakichś prac, czynności”¹⁴.

Etymologicznie rzecz ujmując, metoda (gr. *methodos*) to droga, sposób badania. Za Władysławem Kopalińskim można przyjąć, że metoda to „sposób postępowania, stosowany świadomie, konsekwentnie i systematycznie; zespół czynności i środków użytych dla osiągnięcia celu; sposób wykonania zadania, rozwiązania problemu, zespół założeń ogólnych, przyjętych w określonych badaniach”¹⁵. Z kolei Aleksander Szulc uważa, iż metoda to „planowane działanie prowadzące do uzyskania określonego celu. Składają się nań procesy myślowe oraz czynności praktyczne realizowane w ustalonej kolejności”¹⁶.

Dla zawężenia znaczeniowego używanych w niniejszym tekście pojęć warto przywołać choć jedną definicję metody nauczania. Jak pisze Wincenty Okoń, metoda nauczania to „systematycznie stosowany sposób pracy nauczyciela z uczniami, umożliwiający osiągnięcie celów kształcenia, inaczej mówiąc, jest to wypróbowany układ czynności nauczycieli i uczniów realizowanych świadomie w celu spowodowania założonych zmian w osobowości uczniów. O wartości metody nauczania decyduje charakter czynności nauczycieli i uczniów oraz środków poglądowo-technicznych, wspierających lub zastępujących niektóre czynności. Wartość metody nauczania zależy przede wszystkim od tego, czy i w jakim stopniu wywołuje aktywność, samodzielność i zaangażowanie samych uczniów”¹⁷.

Jak trafnie zauważa Bożena Olszewska, metoda „jest pojęciem szerszym aniżeli technika, która jest elementem metody, sposobem pracy nauczyciela i ucznia, powiązaniem z metodą. Technika pozwala na szybsze, łatwiejsze bądź przyjemniejsze, czasem ciekawsze, bardziej urozmaicone wykonywanie ćwiczeń, wzbudzające motywację do pracy. Aktywizująca technika sprowadza się zatem do szczególnego sposobu organizacji sytuacji [...], wspomaga ona aktywizującą metodę, która uwzględnia emocjonalny aspekt procesu uczenia się”¹⁸.

Przenosząc powyższe ustalenia definicyjne na istotę mindmappingu, warto w pierwszej kolejności sięgnąć do ujęcia tego zagadnienia przez Tony’ego Buzana, który jest autorem i propagatorem koncepcji wykorzystywania map myśli. W jego rozumieniu są one potężną techniką graficzną, która stanowi klucz do odblokowania potencjału ludzkiego mózgu¹⁹. W polskiej literaturze przed-

¹³ K. Szewczuk, *Metody dydaktyczne stosowane w szkole wyższej*, Kraków 2013, s. 17. Tam też szersze omówienie pojęcia i analiza klasyfikacji metod.

¹⁴ *Wielki słownik...*, s. 532, 1169.

¹⁵ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 1994, s. 328.

¹⁶ A. Szulc, *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa 1994, s. 130.

¹⁷ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 233.

¹⁸ B. Olszewska, *Wokół tzw. metod aktywnych*, „Warsztaty Polonistyczne” 2000, nr 2, s. 62.

¹⁹ <http://www.tonybuzan.com/about/mind-mapping/> (6.05.2016).

miotu Mariusz Paszko charakter mindmappingu określa, przyjmując, iż jest to wizualna i strukturalna technika zapisu informacji, będąca jednocześnie jedną z nowoczesnych metod pracy, zarządzania i uczenia się²⁰. Z kolei Ilona Bujnowicz-Szewczyk pisze, że mapy mentalne to „metoda wizualnego przedstawienia problemu z wykorzystaniem schematów, rysunków, haseł, zwrotów symboli”²¹. Dostrzegając zapewne swoisty dualizm pojęć używanych na określenie istoty mindmappingu, Ewa Osoba konstatuje, iż w polskich publikacjach dotyczących map myśli używa się raczej pojęcia „technika” niż „metoda”²².

W obrębie badań dotyczących dydaktyki ogólnej stosunkowo często wśród klasyfikacji metod dydaktycznych stosowanych w szkolnictwie, w tym szkolnictwie wyższym, wymienia się te, które polegają na aktywnym przetwarzaniu informacji tudzież samodzielnym dochodzeniu do wiedzy. Niekiedy nazywane są one metodami problemowymi, poszukującymi czy aktywizującymi²³. Nie wnikając w tym miejscu w szczegółowe zagadnienia dotyczące możliwych klasyfikacji metod, można zauważyć, że *mindmapping* ze względu na swoją istotę powinien zostać umiejscowiony właśnie w ramach metod aktywnych. Podkreślić należy jednak, iż za bardziej poprawne należy uznać traktowanie map myśli jako szczególnego rodzaju techniki, nie zaś odrębnej metody. Zakres de-sygnatów pojęcia „metoda” jest bowiem szerszy, a zaproponowana przez Buzana technika zapisu informacji jest tylko jednym z narzędzi realizacji aktywizujących metod nauczania.

Uzewewnętrznianie myśli za pomocą obrazów i symboli immanentnie powiązane jest z historią ludzkiej inteligencji i rozwojem cywilizacji. Znakami, symbolami i obrazami posługiwali się ludzie już w czasach prehistorycznych. Stopniowo umiejętność ta rozwijała się tak, aby na bazie symboli i ideogramów mogły powstać pierwsze alfabety. Dość wspomnieć tutaj choćby egipskie hieroglify, pismo klinowe czy japońskie lub chińskie znaki. Z czasem, wraz z rozwojem cywilizacji, symbole coraz powszechniej były zastępowane przez litery, co z kolei przyczyniło się do rozwoju piśmiennictwa. Dziś w zasadzie w sposób niekwestionowany przyjmuje się, że pisanie jest najlepszym nośnikiem informacji i sposobem analizowania wiedzy²⁴. Próba przełamania tego stanowiska jest właśnie *mindmapping*.

Bezpośrednich źródeł inspiracji dla techniki graficznego obrazowania myśli należy poszukiwać w wynikach badań naukowych prowadzonych nad zasa-

²⁰ M. Paszko, *Mind mapping...*, s. 6–9. Takie ujęcie powoduje traktowanie techniki i metody jako pojęć synonimicznych. Przy przyjęciu jednak, iż technika jest elementem metody, takie ujęcie nie wydaje się szczególnie trafne.

²¹ I. Bujnowicz-Szewczyk, *Metody aktywizujące z wykorzystaniem plakatu w edukacji polonistycznej w szkole ponadgimnazjalnej*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica” 2005, nr 7, s. 241.

²² E. Osoba, *Mapy myśli na lekcjach – zastępstwach*, „Języki Obce w Szkole” 2002, nr 5, s. 81.

²³ Szerzej na temat klasyfikacji metod nauczania w dydaktyce stosowanej w szkołach wyższych zob. K. Szewczuk, *op. cit.*, s. 22–69.

²⁴ T. Buzan, B. Buzan, *Mapy twoich myśli. Mindmapping, czyli notowanie interaktywne*, tł. M. Stefaniak, Łódź 2002, s. 37.

dami funkcjonowania oraz możliwościami ludzkiego mózgu i pamięci. W drugiej połowie lat 60. XX w. prof. Roger Sperry z Kalifornijskiego Instytutu Technologicznego ogłosił wyniki swoich badań dotyczących kory mózgowej. Badania te dowiodły, że każda z półkul ludzkiego mózgu odpowiada za inne czynności umysłowe. I tak – prawa połowa odpowiada za: rytm, zmysł przestrzeni, obraz całości (tzw. *Gestalt*), wyobraźnię, marzenia, postrzeganie kolorów i rozmiarów. Aktywność lewej półkuli dotyczy zaś: słów, liczb, myślenia logicznego i analitycznego, linearności, hierarchiczności i zbiorów. Za odkrycia dotyczące funkcjonalnej specjalizacji półkul mózgowych Sperry otrzymał w 1981 r. nagrodę Nobla w dziedzinie medycyny²⁵. Ustalenia te co do zasady znalazły potwierdzenie i zostały twórczo rozwinięte w pracach kolejnych uczonych: Roberta Ornsteina, Erana Zaidela i Michaela I. Blocha.

Odkryta przez Sperry'ego funkcjonalna specjalizacja półkul mózgowych nie oznacza ich całkowitej autonomizacji w ramach swoich predyspozycji. Określone czynności umysłowe dominują co prawda w odpowiedniej półkuli, ale obie połowy mają co najmniej podstawową zdolność kontrolowania i wykonywania czynności zasadniczo przypisanej do każdej z nich. Mimo powyższego supremacja wykorzystywania umiejętności zlokalizowanych w lewej lub prawej półkuli prowadzi często do klasyfikowania ludzi według ich profilu dominacji mózgowej. Słyszymy zatem o „lewomózgowcach” i „prawomózgowcach”. Zdaniem Blocha akceptacja takiego stanowiska jest dla ludzi krzywdząca, ograniczając ich potencjał umysłowy²⁶. Pragnąc w pełni wykorzystać potencjał naszego mózgu, powinniśmy podejmować działania, aby obie jego półkule pracowały równolegle i sprawnie²⁷. Zatem im częściej pracują one jednocześnie, tym bardziej korzystają z tej współpracy, zwiększając tym samym poziom wykorzystywania mózgu²⁸.

Jedną z technik umożliwiających umiejętne wykorzystywanie swoistej witalności naszego mózgu jest właśnie *mindmapping*²⁹. Zakłada ona potrzebę odzwierciedlenia wielokierunkowości naszego myślenia oraz aktywne i jednoczesne zaangażowanie różnorodnych umiejętności naszego umysłu: słów, obrazów, liczb, logiki, rytmu, koloru czy zmysłu przestrzeni³⁰. Mapy myśli są zatem wy-

²⁵ http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1981/ (6.05.2016).

²⁶ T. Buzan, B. Buzan, *op. cit.*, s. 30–32.

²⁷ J. Skibska, *Asymetria funkcjonalna mózgu a wykorzystanie mnemotechnik w procesie dydaktycznym*, [w:] *Oblicza edukacji. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Kojsowi*, red. J. Gabzdyl, B. Oelszlaeger, Sosnowiec 2010, s. 391.

²⁸ T. Buzan, *Pamięć na zawołanie*, tł. M. Siurawski, Łódź 1999, s. 45.

²⁹ Wynalazcą tej techniki jest T. Buzan. Urodził się w 1942 r., a w 1964 r. ukończył Uniwersytet British Columbia z podwójnym wyróżnieniem z psychologii, języka angielskiego, matematyki i nauk ogólnych. Jest światowej sławy pisarzem, autorem ponad stu książek (sprzedanych w ponad 3 mln egzemplarzy) oraz licznych programów telewizyjnych, radiowych i wideo, których problematyka dotyczy m.in. twórczego wykorzystania umysłu, uczenia się, kreatywności oraz szybkiego czytania. Jest doradcą rządowych komisji i międzynarodowych koncernów, pomysłodawcą Memoriały (mistrzostw świata w zapamiętywaniu), był nominowany do nagrody Nobla w dziedzinie pokoju. Do jego najważniejszych prac należą książki: *Use your head; Use your memory; Make the most of your mind; Speed reading. Buzan's book of genius and mental world records* oraz *Get ahead*.

³⁰ T. Buzan, B. Buzan, *op. cit.*, s. 80.

razem wielokierunkowego myślenia, które należy do naturalnych funkcji umysłu. Można z nich korzystać w tych wszystkich dziedzinach życia, w których szybkość uczenia się i przejrzystość myślenia mają wydatny wpływ na osiągnięte wyniki.

Nie wnikając w tym miejscu w szczegóły, wskazać można na podstawowe reguły dotyczące map myśli: 1) temat mapy symbolizowany jest przez rysunek znajdujący się w jej centrum; 2) z rysunku umieszonego w centrum mapy wybiegają promieniście, przybierając postać gałęzi, główne zagadnienia; 3) gałęzie zawierają słowo-klucz lub rysunek, a zagadnienia poboczne obrazowane są za pomocą gałęzi podporządkowanych gałęziom wyższego rzędu; 4) gałęzie tworzą sieć węzłów. Sporządzane mapy, dla zwiększenia atrakcyjności i oryginalności, można dowolnie urozmaicać kolorami, rysunkami, własnymi kodami lub znakami graficznymi ułatwiającymi kojarzenie prezentowanych treści³¹.

Początkowo mapy myśli miały przede wszystkim wspomagać pamięć i usprawniać system sporządzania notatek. Miały zatem charakter odtwórczy. Jednak, jak wspomina T. Buzan, za sprawą jego brata Barry'ego Buzana udało mu się dostrzec także twórczy aspekt map myśli. Okazało się bowiem, że z równym powodzeniem mogą one być instrumentem wspomagającym kreatywność oraz można używać ich dla organizowania własnych myśli i pomysłów.

4. Tradycyjny system notowania

Pierwotnym przeznaczeniem mindmappingu było zatem stworzenie systemu efektywnego notowania. Zasadniczo można wyróżnić dwa rodzaje notatek: linearne (tradycyjne) i nielinearne (oparte na myśleniu wielokierunkowym).

W zasadzie bez względu na szerokość i długość geograficzną ludzie sporządzają notatki w bardzo zbliżony sposób. Nawet jeśli przeanalizować zapiski sporządzane po arabsku, chińsku czy japońsku, to różnice są jedynie powierzchowne, sprowadzające się generalnie do kierunku pisania (arabskie notatki sporządzane są od prawej do lewej, a chińskie czy japońskie w postaci pionowych kolumn). Osoby sporządzające notatki w Europie, na Bliskim czy Dalekim Wschodzie wykorzystują jednak te same środki, a ich forma jest tradycyjnie linearna. Pomijają one wiele elementów (np. kolor, obraz, całościowość, schemat), które wydatnie wpływają na jakość przebiegających w naszym mózgu procesów myślowych, w tym na skuteczność zapamiętywania.

Wśród wad tradycyjnego systemu notowania wymienić zatem należy: 1) nadmierną obszerność; 2) monotonność, która bardzo szybko wprowadza nasz umysł niejako w stan hipnotycznego spoczynku, a tym samym zniechęca do nauki i negatywnie wpływa na proces zapamiętywania; 3) czasochłonność w trakcie sporządzania notatek (zapisywanie nadmiernej liczby niepotrzebnych słów); 4) brak zachęty do twórczego myślenia (brak łatwego używania skojarzeń, poszukiwania związków logicznych, utrwalanie przekonania o kompletności informacji). Wszystko to powoduje, że posługując się tradycyjnym systemem no-

³¹ *Ibidem*, s. 55–58.

towania, zdaniem T. Buzana negatywnie oddziałujemy na pracę naszego umysłu. Tracimy bowiem zdolność koncentracji (wskutek jednostajności danych), marnujemy czas na pracochłonne sporządzanie notatek (a w dalszej kolejności notatek z notatek), osłabiamy wiarę w swoje intelektualne możliwości, ganimy istniejącą w nas ciekawość świata połączoną z chęcią nauki oraz przyczyniamy się do osiągnięcia słabszych wyników³².

Linearna struktura tekstu zachowywana podczas tradycyjnego notowania jest tak dalece zakorzeniona, że wydaje się naturalna. W konsekwencji dość powszechnie przyjmuje się, iż brak notatek złożonych ze słów ułożonych w zdania uniemożliwi należyte opanowanie zakładanego materiału. Co więcej, w sytuacjach egzaminacyjnych odruchowo staramy się odtworzyć strukturę sporządzonych notatek wraz z literalnym przypomnieniem sobie zawartych w nich treści. Efektywny proces uczenia się wymaga jednak zaangażowania, samodzielnej pracy z materiałem, jego analizy, poszukiwania szerszych kontekstów, stawiania pytań i wyciągania wniosków. Gotowy tekst w postaci linearnych notatek nie daje takiej możliwości. Zgodnie zatem z założeniami mindmappingu dla zwiększenia efektywności uczenia się konieczne jest zaangażowanie do tego procesu możliwie dużej liczby bodźców, takich jak: kolory, symbole, skojarzenia czy rysunki³³.

5. Tworzenie map myśli

Tworzenie map myśli może odbywać się zarówno poprzez ich odręczne kreślenie, jak i dzięki wsparciu specjalistycznego oprogramowania komputerowego³⁴. Jednakże bez względu na wybraną technikę ich rysowania zasady tego procesu pozostają niezienne. Twórca mindmappingu Buzan podzielił je na dwie grupy – dotyczące techniki oraz formy. W obrębie wskazówek technicznych wymienione zostały: akcentowanie, używanie skojarzeń, pisanie przejrzyste oraz wypracowanie własnego stylu. Wskazówki dotyczące formy to: stosowanie hierarchii pojęć oraz porządkowanie elementów mapy za pomocą cyfr. Akcentowanie polega na: używaniu rysunków, stosowaniu co najmniej trzech kolorów, wykorzystywaniu efektu przestrzenności wokół słów i rysunków, stosowaniu synestezji (oddziaływanie jednym bodźcem na wiele zmysłów), używaniu zróżnicowanych wielkości (liter, linii, obrazów) oraz stosowaniu uporządkowanych odstępów między poszczególnymi elementami mapy. Używanie skojarzeń polega na łączeniu strzałkami tych obszarów mapy, które mają wzajemne merytoryczne powiązania, kojarzeniowym wykorzystywaniu kolorów oraz używaniu systemu umownych znaków. Przejrzystość pisania uzyskuje się po-

³² *Ibidem*, s. 43–49.

³³ D. Gębuś, *Zastosowanie map myśli w procesie dydaktycznym. Mindmapping a weryfikacja efektów kształcenia z zakresu edukacyjnej analizy transakcyjnej*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna” 2014, nr 3, s. 139–141.

³⁴ Na rynku dostępne są zarówno darmowe, jak i komercyjne wersje oprogramowania służące do tworzenia map myśli. Jedynym licencjonowanym przez T. Buzana programem do mindmappingu jest ImindMapp.

przez pisanie (co do zasady) na każdej linii tylko jednego słowa, używanie drukowanych liter, pisanie słów wzdłuż linii, których długość powinna być dopasowana do długości słowa. Ponadto linie na mapie myśli powinny się ze sobą łączyć, główne ramiona muszą odchodzić od głównego rysunku, a centralne ramiona powinny być rysowane grubą kreską. Zaleca się także, aby każdą główną gałąź wraz z jej rozwidleniami i połączeniami zakreślić dodatkową linią.

Rysując mapę myśli, należy ułożyć kartkę poziomo oraz starać się, aby rysunki były możliwie wyraźne. Wypracowanie własnego stylu nie tylko personalizuje kreślone mapy myśli, ale także wpływa na rozwój zdolności plastycznych i wizualnej wrażliwości, co z kolei wspomaga pamięć, twórcze myślenie oraz wzmacnia poczucie własnej wartości.

W odniesieniu do wskazówek związanych z formą tworzonych map myśli zaleca się stosowanie słów-kluczy, rysowanych na mapie zgodnie z hierarchią ich ważności, co wydatnie wpływa na rozwijanie umiejętności porządkowania własnych myśli, a także korzystnie oddziałuje na proces zapamiętywania. Jeżeli mapa myśli ma być podstawą prezentacji, odpowiedzi na egzaminie lub publicznego wystąpienia, należy zadbać o uporządkowanie wypowiedzi pod względem chronologii lub ważności poruszanych zagadnień. Pożądaną kolejność można zaznaczyć na mapie myśli poprzez ponumerowanie jej ramion lub też za pomocą następujących po sobie liter alfabetu³⁵.

Reasumując, rysowanie mapy myśli należy rozpocząć od środka kartki, gdzie trzeba umieścić pomysł lub temat analizowanego zagadnienia. Dla jego zobrazowania warto użyć symbolu lub rysunku. Zasada jest, iż tworzenie map myśli opiera się na używaniu kluczy, którymi w pierwszej kolejności są obrazy, a następnie słowa lub liczby. Stanowią one podstawę dla tworzenia dalszych powiązań i skojarzeń. Bardzo ważne jest zachowanie hierarchii używanych pojęć, dlatego budowanie notatek należy zaczynać od kategorii najbardziej pojemnych, według zasady: od ogółu do szczegółu. Od centralnego miejsca mapy rysuje się gałęzie pierwszego poziomu rozchodzące się promieniście, na których umieszcza się kolejne klucze (słowa, obrazy, liczby). Od gałęzi pierwszego poziomu odchodzą gałęzie kolejnych poziomów, z zastosowaniem zasady hierarchii³⁶. Wspomniane klucze stanowią istotny bodziec mający pobudzić mózg do otwarcia i wydobywania z pamięci treści będących przedmiotem sporządzonej notatki³⁷. Ważne jest, aby mapę rysować z użyciem co najmniej trzech kolorów, wykorzystując symbole i skojarzenia, a jej części pozostające ze sobą w merytorycznym związku można łączyć np. strzałkami. Warto przy tym pamiętać, że używane symbole lub rysunki powinny być atrakcyjne wizualnie, niekiedy humorystyczne, a nade wszystko oryginalne, o możliwie wysokim stopniu pomysłowości.

³⁵ T. Buzan, B. Buzan, *op. cit.*, s. 92–103.

³⁶ A. Kasperowicz, *Wykorzystanie mapy myśli jako narzędzia wspomagającego pamięć w nauczaniu rachunkowości*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Seria Oeconomica” 2014, nr 311(75), s. 80.

³⁷ T. Buzan, *Genialna pamięć*, tł. D. Rossowski, Łódź 2007, s. 48.

Mimo znajomości powyższych reguł twórcy map myśli popełniają niekiedy błędy, które obniżają efektywność wykorzystania tej techniki. Pierwszym z takich błędów jest tworzenie pozornych map myśli. Nawet jeżeli sporządzona wizualna notatka strukturalnie przypomina mapę myśli, to jeśli jest monotonna, przypadkowo rozplanowana, brak w niej akcentów, a związki i skojarzenia nie są uwypuklone, to taka praca wciąż nie jest mapą myśli *sensu stricto*. Często także twórcy map myśli ulegają przekonaniu, że słowa lub całe zwroty zawierają więcej treści niż słowa-klucze czy obrazy-klucze. Aby w pełni umożliwić współdziałanie obu półkul naszego mózgu, konieczne jest jednak dostarczanie mu szeregu bodźców. Warunku tego nie spełnią zatem wpisywane w gałęzie tworzonej mapy całe frazy czy wręcz zdania. W przeciwieństwie do tradycyjnych notatek, które w większości wyglądają na uporządkowane i estetyczne, używanie w mapach myśli wielu rysunków, odgałęzień i kolorów może niekiedy powodować wrażenie braku porządku czy wręcz chaosu. Nie należy jednak ulegać przekonaniu, że taka z pozoru nieuporządkowana mapa jest zła. Jeżeli tylko została sporządzona zgodnie ze wskazanymi powyżej regułami, a co najważniejsze – jest czytelna dla jej autora, to można zakładać, że będzie spełniać swoją rolę. Ponadto niekiedy entropiczny charakter mapy myśli może wynikać nie z błędów osoby sporządzającej, a z braku należytego uporządkowania prezentowanych treści przez wykładowcę lub autora książki. Zdaniem T. Buzana ostatnim zagrożeniem dla pragnących korzystać z techniki mindmappingu jest negatywna reakcja emocjonalna wywołana początkowymi niepowodzeniami związanymi ze stosowaniem tej techniki³⁸. W wielu dziedzinach naszego życia wytrwałość i systematyczność w podnoszeniu swoich umiejętności jest jedyną drogą do stopniowego osiągnięcia biegłości. Nie inaczej jest z mapami myśli. Stąd tak ważna jest determinacja oraz pozytywne emocjonalne nastawienie, które znacznie zwiększa szansę na czerpanie korzyści ze zwiększenia poziomu wykorzystywania własnego mózgu.

6. Zastosowanie map myśli

Uniwersalność mindmappingu przejawia się także w liczbie potencjalnych obszarów jego zastosowania. Notatki czy zapiski w formie nielinarnej mogą bowiem być z powodzeniem wykorzystywane zarówno w życiu osobistym, w edukacji, jak i w biznesie. Zastosowanie mindmappingu można zatem analizować z różnych perspektyw. Na potrzeby niniejszego tekstu dokonano klasyfikacji możliwych zastosowań map myśli, uwzględniając kryterium przedmiotowe (ogólnego zastosowania) oraz podmiotowe. Zasadniczym celem tego podziału jest spojrzenie na *mindmapping* z perspektywy szkolnictwa wyższego, stąd w obszarze zastosowań podmiotowych wyróżniono dwie kategorie: nauczycieli akademickich i studentów. Oczywiście, zakresy tych zastosowań wzajemnie się przeplatają, co powoduje, że podział ten w żadnej mierze nie ma charakteru zamkniętego.

³⁸ T. Buzan, B. Buzan, *op. cit.*, s. 110–113.

W ramach zastosowań map myśli o charakterze przedmiotowym (ogólnego zastosowania) wskazać należy na: 1) porządkowanie informacji i radzenie sobie z ich nadmiarem; 2) sporządzanie notatek; 3) usprawnienie procesów uczenia się i zapamiętywania; 4) planowanie, podejmowanie decyzji oraz rozwiązywanie problemów; 5) kreatywne myślenie; 6) przygotowywanie do publicznych wystąpień oraz sporządzanie prezentacji; 7) działalność twórcza (indywidualna lub grupowa).

Niebagatelna rola, jaką odgrywa sporządzanie notatek w trakcie procesu dydaktycznego, przekonuje, iż zarówno student, jak i nauczyciel akademicki powinni umieć sporządzać przejrzyste notatki³⁹. Dla obu tych grup korzystanie z techniki mapowania myśli może zatem okazać się bardzo przydatne na wielu płaszczyznach ich aktywności.

Nauczyciele akademicy mogą tworzyć i wykorzystywać autorskie mapy myśli zarówno na potrzeby procesu dydaktycznego, jak i w ramach realizowania swoich naukowych zainteresowań. Dzięki mapom myśli zajęcia dydaktyczne mogą uzyskać nowy, mniej skonwencjonalizowany wymiar, który powinien znaleźć odzwierciedlenie w uzyskiwanych efektach kształcenia. Pomoże to także w utrzymaniu pożądanego poziomu zaangażowania studentów w trakcie zajęć, co zwykle stanowi przecież jedno z najtrudniejszych zadań każdego nauczyciela⁴⁰.

Wykorzystując technikę map myśli, można zatem: 1) przygotowywać konспекty do wykładów lub ćwiczeń; 2) sporządzać różnego rodzaju pomoce dydaktyczne dla studentów; 3) prowadzić zajęcia ćwiczeniowe, podczas których studenci samodzielnie bądź grupowo będą sporządzali mapę myśli; 4) przygotować zadanie egzaminacyjne, którego treścią będzie polecenie sporządzenia mapy myśli na wskazane zagadnienie.

Przedmiotowa technika może także znaleźć zastosowanie w pracy naukowej. Jak wskazano powyżej, jest ona skutecznym sposobem notowania i porządkowania informacji oraz ułatwia odnajdywanie zależności pomiędzy różnymi elementami składającymi się na analizowaną przez badacza problematykę. Nie można pominąć także korzyści płynących z wykorzystania mindmappingu w przygotowaniu i realizacji wystąpień publicznych, np. podczas konferencji naukowych. Pozwala ona na jednym arkuszu papieru zawrzeć całość problematyki będącej tematem referatu, co z kolei skutecznie przekłada się na utrzymanie ram czasowych wystąpienia oraz sprawne przedstawienie całości zagadnienia.

Uniwersalność zastosowań map myśli pozwala także adresować tę technikę do studentów. Pamięć jest zdolnością do kodowania, przechowywania i odtwarzania informacji⁴¹. Przechowywanie tych informacji przez ludzki mózg odbywa się poprzez wykorzystywanie schematów i skojarzeń, ale wykorzystując mapy myśli, taką metodę można z powodzeniem stosować także w procesie przy-

³⁹ M. Janowicz, *Wykorzystanie map myśli w dydaktyce*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Seria Oeconomica” 2011, nr 287(63), s. 65.

⁴⁰ R.J. Marzano, *Sztuka i teoria skutecznego nauczania*, tl. A. Kasprzak, J. Czernik, A. Kurzemska, Warszawa 2012, s. 103.

⁴¹ T. Górńska, A. Grabowska, J. Zagrodzka, *Mózg a zachowanie*, Warszawa 2012, s. 349.

pominania zdobytych informacji⁴². Właściwe zorganizowanie procesu powtórzenia i utrwalania materiału pozwala bowiem na zachowanie oczekiwanego poziomu trwałości pamięci⁴³. Jak wiadomo, umiejętność szybkiego powtórzenia materiału, czy też przypomnienia sobie uzyskanych wiadomości jest szczególnie ceniona przez studentów, zwłaszcza podczas sesji egzaminacyjnej. Mogą oni zatem za pomocą map myśli wspomagać swój proces uczenia się, wykorzystując je do: 1) prowadzenia notatek z wykładów lub ćwiczeń; 2) przygotowywania się do kolokwii i egzaminów; 3) porządkowania informacji oraz pisania prac dyplomowych.

W sposób szczególny warto spojrzeć na wykorzystywanie tej techniki w ramach dydaktyki nauk historycznoprawnych, w szczególności historii doktryn polityczno-prawnych. Mapa myśli ukazuje bowiem całościowy obraz wiedzy będącej jej przedmiotem, a jednocześnie pozwala na wyraźne przedstawienie hierarchiczności poszczególnych zagadnień⁴⁴. W nauczaniu historii doktryn politycznoprawnych, przedmiotu, którego materia istotnie wykracza poza zakres zawodowo-utilitytarnego sposobu myślenia o prawie, z powodzeniem można sięgać po korzyści płynące z wykorzystywania mindmappingu. Oprócz przywołanych powyżej zastosowań i zalet tej techniki warto podkreślić, że sporządzanie map myśli na użytek tego przedmiotu pozwala w klarowny sposób przedstawiać treści, które przy wykorzystaniu tradycyjnych notatek wydają się nadmiernie skomplikowane. W ramach poszczególnych części mapy (gałęzi), w sposób wyraźnie wyodrębniony, można przedstawiać treści dotyczące fundamentalnych z punktu widzenia historii doktryn polityczno-prawnych zagadnień takich jak: władza, państwo czy prawo. Czynić to można graficznie, przedstawiając poglądy jednego myśliciela, ale można również sporządzać mapy obrazujące dorobek całych szkół filozoficznych. Możliwe jest także sporządzanie map, których tematem będą nie poszczególni filozofowie, ale konkretne idee czy instytucje polityczno-prawne. Ich prezentacja za pomocą map myśli będzie miała charakter bardziej poglądowy i uniwersalny. Ponadto, technika ta znacznie ułatwia także poszukiwanie zależności między różnorodnymi zagadnieniami, co jest przecież szczególnie przydatne w ramach nauk historycznoprawnych.

7. Zalety i wady mindmappingu

Postulat wykorzystywania map myśli w akademickiej rzeczywistości wymaga choćby skrótowego spojrzenia na zalety i ewentualne wady tej techniki. Korzyści z wykorzystywania map myśli należy poszukiwać w takich obszarach jak: ekonomia uczenia, efektywność oraz innowacyjność.

Ekonomia uczenia się związana jest z ilością zarówno czasu poświęcanego na tworzenie notatek, jak i czasu poświęcanego na powtarzanie materiału ce-

⁴² G. Dryden, J. Vos, *Rewolucja w uczeniu*, tł. B. Józwiak, Poznań 2003, s. 167.

⁴³ T. Buzan, *Rusz głową*, tł. J. Morcka, Łódź 2005, s. 68.

⁴⁴ M. Marian, *Mnemotechnika i „mapy myśli” jako narzędzia wspomagające proces uczenia się*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych” 2008, nr 4, s. 100.

lem przyswojenia sobie wiedzy. Jak pisze T. Buzan, korzystając z mindmappingu można zaoszczędzić od 50 do 90% czasu dzięki zapisywaniu tylko istotnych słów (kluczy). Zdaniem twórcy tej techniki można także zaoszczędzić 90% czasu dzięki przeglądaniu jedynie map myśli (zamiast linearnych notatek), a także dzięki temu, że w trakcie nauki czyta się tylko słowa-klucze oraz nie ma konieczności szukania najważniejszych pojęć wśród nadmiernej liczby słów⁴⁵. Dodatkowo, w odróżnieniu od zwykłych sekwencyjnych technik notowania, mapy myśli znacznie ułatwiają samo rozpoznawanie najważniejszych słów-kluczy⁴⁶.

Z kolei efektywność map myśli w procesie uczenia się oparta jest zarówno na potencjalnej możliwości prostego przedstawiania skomplikowanych treści, jak i na wykorzystaniu współczesnych badań nad funkcjonowaniem ludzkiego mózgu. Wynika z nich bowiem, że uczenie skuteczne to takie, które ma charakter polisensoryczny (angażuje możliwie wiele zmysłów), wykorzystujące obie półkule mózgu oraz przebiegające w odpowiednim stanie aktywacji (skupienie, relaks)⁴⁷. Podkreślić należy jednak, że skuteczność map myśli to przede wszystkim efekt zależności między zdolnościami ludzkiego mózgu do przyswajania nowych treści a zwiększonym zaangażowaniem obu półkul mózgowych w tym procesie.

Dla końcowego sukcesu nie bez znaczenia pozostaje także motywacja oraz determinacja w stosowaniu tej techniki. Potwierdzeniem tej tezy są opublikowane w 2002 r. w czasopiśmie „Medical Education” badania przeprowadzone przez uczonych z University of London. Wzięło w nich udział 50 respondentów będących studentami drugiego i trzeciego roku medycyny. Jak czytamy w tym artykule, po tygodniu od zapoznania się z materiałem wiedza faktograficzna studentów korzystających z map myśli, była o 10% wyższa niż tych, którzy korzystali z tradycyjnych notatek. Wynik ten mógłby wynieść 15%, gdyby wśród badanych, korzystających z map myśli, udało się zwiększyć motywację do korzystania z tej techniki. W konkluzjach autorzy artykułu stwierdzili, iż mapy myśli mogą stanowić skuteczną technikę przyswajania sobie wiedzy, jednakże aby wykorzystać jej potencjał, konieczne jest zwiększenie u użytkowników motywacji do jej stosowania⁴⁸.

Innowacyjność mindmappingu polega na przełamaniu schematu opierania uczenia się na tradycyjnych metodach notowania oraz powtarzania materiału. Jak piszą Andrzej Węgrzyn i Ewa Węgrzyn, dzięki omawianej technice liniowy przekaz wiedzy zmienia się w interaktywny multimedialny teatr. Zdaniem tych autorów zwiększone dzięki technologii mappingu standardy myślenia prowadzą do kolejnej rewolucji wiedzy. Rewolucji, która opiera się na sprzę-

⁴⁵ T. Buzan, B. Buzan, *op. cit.*, s. 86.

⁴⁶ M. Laskowski, *Pisanie kreatywne na poziomie szkoły średniej*, „Lingwistyka Stosowana” 2010, nr 2, s. 136.

⁴⁷ C. Rose, M. Taraszkiewicz, *Atlas efektywnego uczenia (się)*, Warszawa 2010, s. 45.

⁴⁸ P. Farrand, F. Hussain, E. Hennessy, *The efficacy of the „Mind Map” study technique*, „Medical Education” 2002, No. 36, s. 426–431.

zeniu mocy wyobraźni nauczyciela i studenta w jeden edukacyjny system⁴⁹. Używanie terminu „rewolucja” można uznać za nieco zbyt daleko idące, ale na pewno warto podkreślać, iż nieschematyczność oraz oryginalność tej techniki w pełni pozwalają na traktowanie jej jako innowacyjnej. Jest ona przy tym dostosowana do sposobów percepcji współczesnych studentów, a jej atrakcyjność dodatkowo pomnaża jej zalety w tym zakresie.

Podkreślić należy, że opracowana przez Buzana koncepcja mindmappingu nie jest jedynym z dostępnych sposobów obrazowania myśli. W latach 80. XX w. Joseph D. Novak opracował nieco odmienny sposób organizowania i reprezentowania wiedzy, tzw. *concept maps*. Obrazowane tą metodą idee i pojęcia przybierają postać prostokątnych lub okrągłych otoczek, a relacje między nimi wyrażane są w formie linii. Charakterystyczną cechą *concept map* jest hierarchiczność i porządkowanie idei w poszczególne grupy oraz łączenie ich za pomocą tzw. cross-linków⁵⁰.

Jak każda technika, tak i *mindmapping* posiada swoje ograniczenia. W jakimś znaczeniu można nazywać je wadami, choć najczęściej wynikają one nie z samej istoty map myśli, a są efektem ograniczeń czy niedoskonałości w ich stosowaniu ze strony użytkowników. W pierwszej kolejności należy wskazać na konieczność dokonania zmiany sposobu myślenia o czynnikach wpływających na skuteczność uczenia się, tak aby było możliwe mentalne przygotowanie się do stosowania mindmappingu. Podkreślić należy ponadto, że w aktywizującej metodyce uczenia bardziej istotna od samych technik jest zmiana myślenia o edukacji, polegająca na przejściu od transmisji wiedzy do myślenia kreatywnego⁵¹. Bez dokonania tego trudno oczekiwać uzyskania zwiększenia efektywności uczenia się, co zresztą wykazały przywołane powyżej badania naukowców z University of London. Badania te potwierdziły także zależność między skutecznością techniki mapowania myśli a wymogiem zaangażowania oraz utrzymywania stałego wysokiego poziomu koncentracji podczas sporządzania map myśli oraz pracy z nimi. Wspomnieć także należy o konieczności przyswojenia sobie zasad rządzących tą techniką, tak aby uniknąć choćby niebezpieczeństwa tworzenia tzw. pozornych map myśli. Ponadto indywidualność skojarzeń powoduje, że każdy z użytkowników tej techniki narysowałby odmienną mapę myśli dla danego zagadnienia⁵². To z kolei może ograniczać zastosowanie mindmappingu w formie uniwersalnych map myśli adresowanych do szerokiego grona

⁴⁹ A. Węgrzyn, E. Węgrzyn, *Technologia mappingu jako wsparcie nauczyciela w przekazie wiedzy*, [w:] *Uczelnia oparta na wiedzy. Organizacja procesu dydaktycznego oraz zarządzanie wiedzą w ekonomicznym szkolnictwie wyższym*, red. T. Gołębiowski, M. Dąbrowski, B. Mierzejewska, Warszawa 2005, s. 250. Uwagi te autorzy odnoszą nie tylko do techniki Buzana, ale do wszystkich dostępnych sposobów wizualizacji myśli.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 239–240. Zob. też: J.D. Novak, *The theory underlying concept maps and how to construct them*, <http://cmap.ihmc.us/docs/theory-of-concept-maps> (6.05.2016).

⁵¹ P. Drzewiecki, *Metody aktywizujące w akademickim kształceniu dziennikarzy*, Warszawa 2014, s. 10.

⁵² A. Brinkmann, *Graphical knowledge display – Mind Mapping and Concept Mapping as efficient tools in mathematics education*, „Mathematics Education Review” 2003, No. 16, s. 41.

odbiorców. Wreszcie nie można zapomnieć o ryzyku płynącym ze zbyt częstego wykorzystywania tej techniki co, jak w przypadku każdej powtarzalnej czynności, może doprowadzić do znużenia i ostatecznie do zmniejszenia lub całkowitego zniwelowania zalet płynących z jej stosowania.

8. Uwagi końcowe

Trudno zakładać istnienie jednego, uniwersalnego sposobu uczenia się, odpowiedniego do wszystkiego⁵³. Sposobem tym nie może być i nie jest także *mind-mapping*. Mapowanie myśli (w różnych jego formach) może być jednak uzupełnieniem dla innych aktywności związanych z procesem kształcenia⁵⁴. Używanie map myśli w szkolnictwie wyższym, w tym w ramach historii doktryn polityczno-prawnych, może stać się zatem jednym z elementów nowego podejścia do kwestii związanych ze sposobem prawniczego kształcenia.

Dziś trudno przyjąć, iż klasyczny sposób wykładania i przyswajania wiedzy prawniczej w pełni odpowiada na wyzwania pojawiające się we współczesnym świecie. Postęp wiedzy o przebiegu procesów uczenia się i zapamiętywania, a także rozwój nowoczesnych technologii wymusza wychodzenie poza antyczny model kształcenia prawników. W poszukiwaniach nowych paradygmatów edukacyjnych powinno się zatem wykorzystywać możliwie atrakcyjne metody i techniki uczenia. Wydaje się jednak, że o skuteczności tego procesu będzie można mówić w przypadku stosunkowo harmonijnego połączenia tego, co stanowi wielowiekową tradycję uczenia prawa z nowymi podejściami do tej problematyki. Jednym z elementów tego harmonizowania mogą być właśnie mapy myśli.

Już od antycznych czasów prawnik był człowiekiem, od którego wymagano wysokiego poziomu wiedzy i umiejętności, także w zakresie dziedzin, które nie są związane bezpośrednio z wykonywaniem tego zawodu. Dziś wśród tych wymogów znajdują się także takie umiejętności jak choćby: kreatywność, indywidualizm czy zarządzanie sobą w czasie. Stale zatem pozostajemy przed wyzwaniem określenia, ile w kompetencjach absolwenta uczelni ma być umiejętności, a ile wiedzy⁵⁵. Podejmując wysiłki na rzecz kształcenia współczesnych prawników, należy więc wychodzić naprzeciw oczekiwaniom współczesnego świata. Elementem tej otwartości może być wykorzystywanie w dydaktyce map myśli, które sprzyjają łatwiejszemu nabywaniu umiejętności zarówno *stricte* zawodowych, jak i tych, które są trudno mierzalne.

Technikę tę z dużym powodzeniem można wykorzystywać także w dydaktyce przedmiotów niedogmatycznych, jak choćby historia doktryn polityczno-prawnych. Warto podkreślić, że korzyści wynikające ze stosowania map myśli odnoszą się zarówno do sfery przyswajania wiedzy z tego przedmiotu, jak

⁵³ S.J. Blakemore, U. Frith, *Jak uczy się mózg*, tł. R. Andruszko, Kraków 2008, s. 143.

⁵⁴ M. Davies, *Concept Mapping, Mind Mapping and Argument Mapping: What are the differences and do they matter?*, „Higher Education” 2011, vol. 62, s. 297.

⁵⁵ T. Luty, *Przedmowa*, [w:] *Jakość kształcenia w szkołach wyższych*, red. T. Szulc, Wrocław 2007, s. 7.

i do sfery kompetencji miękkich. I tak *mindmapping* nie tylko może zwiększyć zakres uzyskiwanych efektów kształcenia (wiedzy, umiejętności, kompetencji społecznych), ale także kształtuje zdolność selekcji i porządkowania informacji oraz podnosi umiejętności twórcze. Ma on bowiem co najmniej dwa wymiary: odtwórczy i twórczy. Pierwszy odnosi się do procesu uczenia się za pomocą nieliniarnych notatek, drugi związany jest z porządkiem materiału i organizowaniem własnych pomysłów.

Łatwo daje się zauważyć odbywający się obecnie proces komercjalizacji roli uniwersytetów. Jego przejawami są choćby marginalizacja znaczenia kształcenia ogólnego, dopasowywanie ofert dydaktycznych do dziedzin preferowanych przez aktualne potrzeby rynku pracy czy wzrost znaczenia kształcenia zawodowego⁵⁶. Te oraz inne działania powoli zastępują kształtowany przez wieki etos życia akademickiego, wprowadzając w jego miejsce sformalizowane zasady, co w konsekwencji prowadzi do traktowania uczelni wyższych jak przedsiębiorstw usługowych, którymi należy skutecznie zarządzać⁵⁷. Umasowienie i komercjalizacja szkolnictwa wyższego nie sprzyjają także opieraniu kształcenia na relacjach typu mistrz–uczeń⁵⁸.

Te same problemy dotyczą także samego procesu kształcenia na wydziałach prawa. Nasycenie programów studiów nadmierną liczbą przedmiotów zawodowych stopniowo powoduje zmianę modelu z kształcenia akademickiego na zawodowe, co, jak pisze Zbigniew Rau, doprowadzi do sytuacji, iż nie będzie to już ani kształcenie uniwersyteckie, ani nawet akademickie⁵⁹.

Stoimy więc przed wyzwaniem pogodzenia dwóch wartości: koniecznej otwartości na oczekiwania płynące ze świata zewnętrznego z poszanowaniem tradycji akademickich. Jednym z elementów tego procesu muszą być także metody i techniki kształcenia. Nie należy zatem zamykać się na nowe rozwiązania w tym zakresie. Należy tylko pamiętać, aby w pogoni za nowościami nie popaść w nowinkarstwo. Uwzględniając powyższe, wykorzystywanie map myśli w szkolnictwie wyższym, w tym w ramach historii doktryn polityczno-prawnych, może być swoistą szansą na spełnienie tych oczekiwań. Dzięki temu można będzie także uzyskać dodatkowe argumenty przemawiające za utrzymaniem tego przedmiotu w programach studiów prawniczych.

Poszukiwanie nowych paradygmatów prawniczej edukacji nie powinno mieć jednak charakteru rewolucyjnego. Rewolucja bowiem, jak pisał Michaił Bakunin, „[...] nie może obyć się bez wielkich i gwałtownych zniszczeń, [...] buri w sposób zbawczy i owocny, ponieważ właśnie z nich i tylko dzięki nim po-

⁵⁶ K. Denek, *Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Nauka i edukacja w uniwersytecie XXI wieku*, Poznań 2011, s. 49.

⁵⁷ E. Chmielecka, *Kilka uwag o etosie i kodeksach akademickich oraz o odpowiedzialności uczelni*, [w:] *Spoleczna odpowiedzialność uczelni*, red. K. Leja, Gdańsk 2008, s. 30–35.

⁵⁸ E. Chmielecka, *Informacje, wiedza, mądrość. Co społeczeństwo wiedzy cenić powinno?*, [w:] *Wymiar społeczny procesu bolońskiego*, red. J. Górniewicz, Olsztyn 2005, s. 29.

⁵⁹ Z. Rau, *Nauki społeczne i humanistyczne w wykształceniu prawniczym z perspektywy dydaktyki doktryn polityczno-prawnych*, [w:] *Humanizacja zawodów prawniczych a nauczanie akademickie*, red. A. Turska, Warszawa 2002, s. 62.

zywają się i rodzą nowe światy”⁶⁰. Wbrew powyższemu burzenie wielowiekowej tradycji sposobu kształcenia prawników nie będzie miało ani zbawczego, ani owocnego efektu. Dlatego też nieodzowne wszak zmiany w akademickiej dydaktyce powinny nosić znamiona nie rewolucyjnych, a ewolucyjnych przemian. Natomiast wykorzystywanie map myśli jako elementu nowego podejścia do kształcenia akademickiego powinno mieć charakter subsydiarny, stając się uzupełnieniem, ale i uszanowaniem dla dotychczasowych, uniwersalnych metod i technik kształcenia kolejnych pokoleń prawników.

Bibliografia

Opracowania:

- Bakunin M., *Państwowość a anarchia*, [w:] *idem, Pisma wybrane*, tł. Z. Krzyżanowska et al., t. 2, Warszawa 1965.
- Blakemore S.J., Frith U., *Jak uczy się mózg*, tł. R. Andruszko, Kraków 2008.
- Boczkowski A., *Proces boloński jako ideologia edukacyjna strategii lizbońskiej*, [w:] *Proces boloński. Ideologia i praktyka edukacyjna*, red. A. Buchner-Jeziorska, A. Dziedziczak-Foltyn, Łódź 2010.
- Brinkmann A., *Graphical knowledge display – Mind Mapping and Concept Mapping as efficient tools in mathematics education*, “Mathematics Education Review” 2003, No. 16.
- Bujnowicz-Szewczyk I., *Metody aktywizujące z wykorzystaniem plakatu w edukacji polonistycznej w szkole ponadgimnazjalnej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2005, nr 7.
- Buzan T., *Genialna pamięć*, tł. D. Rossowski, Łódź 2007.
- Buzan T., *Pamięć na zawołanie*, tł. M. Siurawski, Łódź 1999.
- Buzan T., *Rusz głową*, tł. J. Morka, Łódź 2005, s. 68.
- Buzan T., Buzan B., *Mapy twoich myśli. Mindmapping, czyli notowanie interaktywne*, tł. M. Stefaniak, Łódź 2002.
- Chmielecka E., *Informacje, wiedza, mądrość. Co społeczeństwo wiedzy cenić powinno?*, [w:] *Wymiar społeczny procesu bolońskiego*, red. J. Górniewicz, Olsztyn 2005.
- Chmielecka E., *Kilka uwag o etosie i kodeksach akademickich oraz o odpowiedzialności uczelni*, [w:] *Spółeczna odpowiedzialność uczelni*, red. K. Leja, Gdańsk 2008.
- Davies M., *Concept Mapping, Mind Mapping and Argument Mapping: What are the differences and do they matter?*, „Higher Education” 2011, vol. 62.
- Denek K., *Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Nauka i edukacja w uniwersytecie XXI wieku*, Poznań 2011.
- Dryden G., Vos J., *Rewolucja w uczeniu*, tł. B. Józwiak, Poznań 2003.
- Drzewiecki P., *Metody aktywizujące w akademickim kształceniu dziennikarzy*, Warszawa 2014.
- Evans J.A.S., *Justynian i imperium bizantyńskie*, tł. B. Godzińska, Warszawa 2008.
- Farrand P., Hussain F., Hennessy E., *The efficacy of the „Mind Map” study technique*, “Medical Education” 2002, No. 36.
- Gębuś D., *Zastosowanie map myśli w procesie dydaktycznym. Mindmapping a weryfikacja efektów kształcenia z zakresu edukacyjnej analizy transakcyjnej*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna” 2014, nr 3.
- Górska T., Grabowska A., Zagrodzka J., *Mózg a zachowanie*, Warszawa 2012.
- Janowicz M., *Wykorzystanie map myśli w dydaktyce*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Seria Oeconomica” 2011, nr 287(63).
- Kasperowicz A., *Wykorzystanie mapy myśli jako narzędzia wspomagającego pamięć w nauczaniu rachunkowości*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Seria Oeconomica” 2014, nr 311(75).

⁶⁰ M. Bakunin, *Państwowość a anarchia*, [w:] *idem, Pisma wybrane*, tł. Z. Krzyżanowska et al., t. 2, Warszawa 1965, s. 204.

- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 1994.
- Kwiatkowski S.M., *Jakość kształcenia a krajowe ramy kwalifikacji*, [w:] *Jakość kształcenia akademickiego w świecie mobilności i ryzyka*, red. H. Kwiatkowska, R. Stepień, Pułtusk 2011.
- Laskowski M., *Pisanie kreatywne na poziomie szkoły średniej*, „Lingwistyka Stosowana” 2010, nr 2.
- Luty T., *Przedmowa*, [w:] *Jakość kształcenia w szkołach wyższych*, red. T. Szulc, Wrocław 2007.
- Marek Tulliusz Cynceron, *Mowy*, tł. i oprac. S. Kołodziejczyk, J. Mrukówna, D. Turkowska, Kęty 1998.
- Marian M., *Mnemotechnika i „mapy myśli” jako narzędzia wspomagające proces uczenia się*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych” 2008, nr 4.
- Marzano R.J., *Sztuka i teoria skutecznego nauczania*, tł. A. Kasprzak, J. Czernik, A. Kurzemska, Warszawa 2012.
- Novak J.D., The theory underlying concept maps and how to construct them, <http://cmap.ihmc.us/docs/theory-of-concept-maps> (6.05.2016).
- Nowak S., Stefaniuk D., Mapowanie biznesowe – od pomysłu do procesu, http://jleszczynski.swspiz.pl/Strona_1_2/WFin/Archiwum/Tizib-05/PDF/A18_Nowak.pdf (6.05.2016).
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001.
- Olszewska B., *Wokół tzw. metod aktywnych*, „Warsztaty Polonistyczne” 2000, nr 2.
- Osoba E., *Mapy myśli na lekcjach – zastępstwach*, „Języki Obce w Szkole” 2002, nr 5.
- Paszko M., *Mind mapping. Jak ogarnąć całość*, Warszawa 2006.
- Paszko M., *Skuteczne zarządzanie informacją, czyli równowaga pomiędzy logiką a wyobraźnią*, „E-mentor” 2005, nr 2.
- Polakowski M., *O zmierzchu pewnej idei*, „Dialogi Polityczne” 2007, nr 7.
- Rau Z., *Nauki społeczne i humanistyczne w wykształceniu prawniczym z perspektywy dydaktyki doktryn polityczno-prawnych*, [w:] *Humanizacja zawodów prawniczych a nauczanie akademickie*, red. A. Turska, Warszawa 2002.
- Rose C., Taraszkiewicz M., *Atlas efektywnego uczenia (się)*, Warszawa 2010.
- Sadowski P., *Szkoła prawa w Bejrucie w świetle listów i mów Libaniasza*, „Studia Prawnoustrojowe” 2010, nr 12.
- Skibska J., *Asymetria funkcjonalna mózgu a wykorzystanie mnemotechnik w procesie dydaktycznym*, [w:] *Oblicza edukacji. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Kojsowi*, red. J. Gabzdyl, B. Oelszlaeger, Sosnowiec 2010.
- Stachowiak-Kudła M., *Autonomia szkół wyższych a instytucjonalne mechanizmy zapewnienia jakości w Polsce i wybranych państwach europejskich*, Warszawa 2012.
- Szewczuk K., *Metody dydaktyczne stosowane w szkole wyższej*, Kraków 2013.
- Szule A., *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa 1994.
- Toffler A., *Trzecia fala*, tł. E. Woydyło, M. Kłobukowski, Poznań 2006.
- Turek K., *Techniki efektywnego uczenia się – sposób na rozwijanie zdolności intelektualnych*, „E-mentor” 2005, nr 3.
- Węgrzyn A., Węgrzyn E., *Technologia mappingu jako wsparcie nauczyciela w przekazie wiedzy*, [w:] *Uczelnia oparta na wiedzy. Organizacja procesu dydaktycznego oraz zarządzanie wiedzą w ekonomicznym szkolnictwie wyższym*, red. T. Gołębiowski, M. Dąbrowski, B. Mierzejewska, Warszawa 2005.
- Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2014.

Źródła internetowe:

- http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1981/ (6.05.2016).
- <http://www.tonybuzan.com/about/mind-mapping/> (6.05.2016).

IN SEARCH OF NEW LEGAL EDUCATION PARADIGMS.
SEVERAL INSIGHTS INTO THE USE OF MIND MAPS IN HIGHER EDUCATION
(INCLUDING THE TEACHING OF THE HISTORY OF POLITICAL-LEGAL DOCTRINES)

Abstract: The model of educating lawyers, just as the model of university itself, undergoes constant changes. The search of new lawyer teaching paradigms seems to be a necessity on the one hand, but on the other one – it may be an opportunity to give a satisfying answer to all expectations from both higher education system as well as students. Exploitation of the potential of human creativity based on knowledge, because of the amount of external stimuli, requires the use of tools which allow its arranging.

One of the techniques which may be of use here is *mindmapping*, since its basic purposes are: selection, arranging and remembering information, as well as supporting creative skills. Taking above into consideration, the aim of this article is both to make an attempt to show the mind-mapping itself as well as to draw the reader's attention to the opportunities given by using this technique in the teaching of law as well as the history of political-legal doctrines in particular.

The article's main part deals with the hypothesis based on the assumption that one of the elements of new legal education paradigms may be application of mind maps which allow not only increasing the attractiveness but, what is even more important – raise the effectiveness of teaching of law. Moreover, the ability to create and then to use mind maps can be a favourable factor in education of the so-called "soft skills", such as: creativity, choice and selection of information, managing oneself at work or team work. To illustrate the contents, the author presents examples of his mind maps created with the use of specialized licensed software iMindMap.

Keywords: HIGHER EDUCATION, DIDACTICS, MIND MAPS, HISTORY OF POLITICAL-LEGAL DOCTRINES